

M.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI Nu: 261

BÜYÜK TÜRK BİLGİNİ
İMÂM MÂTÜRÎDÎ
VE MÂTÜRÎDİLİK

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı

22 - 24 Mayıs 2009 İstanbul

İstanbul 2012

8. TEBLİĞ

EBÛ HANİFE ve EBÛ MANSÛR el-MÂTÜRİDÎ, MÛRCİE'NİN DEVAMI OLARAK GÖRÛLEBİLİR Mİ?

Doç. Dr. H. Sabri Erdem
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Ebû Hanîfe ve Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, büyük günah işleyenin hükmünü âhirete (Allah'a) erteleyen Mürcie'nin devamı olarak değerlendirilebilirler mi? Bize göre Ebû Hanîfe'yi ve Mâtürîdî'yi Mürcie'nin devamı olarak değerlendirmek başlıca üç yönden mümkün görünmemektedir:

1. Büyük günah işleyenin hükmünü âhirete ertelemekle iman-amel ilişkisinde ameli imandan ayırmak arasında gereklilik bağı yoktur. Yani büyük günah işleyenin hükmünün âhirete ertelenmesinin, amelin imandan ayrılmasını gerektirdiğinden bahsedilemez.

2. Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî, Kur'ân'a dayalı olarak ortaya koydukları ircâ fikrini kabul etmekle birlikte Mürcie mezhebinden olmayı kabul etmemektedirler.

3. Mürcie, ircâ fikriyle ortaya çıkan itikâdî bir mezhep olup kelâmî bir okul değildir. Buna mukabil Hanefiyye ve Mâtürîdîyye hem kelâmî birer okuldurlar hem de kelâmî birer mezheptirler.

Bu üç hususu biraz açacak olursak şunlar söylenebilir: İman-amel ilişkisi hususunda başlıca iki görüş ortaya konmuştur. Bunlardan birisi amelin imana dahil olduğunu ifade eden hadisçilerin görüşü, diğeri de amelin imandan ayrıldığını ifade eden kelâmcıların görüşüdür. Hadisçiler metot olarak somut karakterli akılcılığı³⁴² kullandıklarından ameli imandan bir cüz olarak görürlerken, kelâmcılar da

342 Hadisçilerin metodunu belirtmek için 'somut karakterli akılcılık' ifadesini, kelâmcıların metodunu belirtmek için de 'soyut karakterli akılcılık' ifadesini kullanıyorum. Dolayısıyla her iki grup metot olarak zıt karakterli akılcılıkları kullanmışlardır. Somut ve soyut karakterli akılcılıklar hakkında ana hatlarıyla şunlar söylenebilir: Akıl kelimesinin lugattaki dilsel anlamını göz önüne aldığımızda birden fazla şeyin birbirine bağlanması söz konusu olmakta, bu da akılcılığın somut karakterliliğini göstermektedir. Meselâ, dilde kullanılan a'kalu'l-bei're şeklindeki ifade, devenin ayaklarının bağlanmasını anlatır. Diğer taraftan akıl kelimesinin yine dildeki kullanımından hareketle bir şeyin diğer bir şeyden ayrılmasını ve soyutlanmasını göz önüne aldığımızda böyle bir ayırım da akıl kelimesinin soyut karakterliliğini gösterir. Meselâ, kad u'tukile lisanuhu şeklindeki kullanım, söz konusu kimsenin konuşmaktan men edildiği anlamına gelir. (Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c.: 1-15, Beyrut 1990, 'AKL maddesi.) Akıl

metot olarak soyut karakterli akılcılığı kullandıklarından ameli imandan ayırmışlar ve imanın soyut karakterli olan kalp ile tasdik olduğunu ifade etmişlerdir. Yani kelâmcılar iman teriminin dış dünyada bir tür varlığı olan kalp ile tasdike delâlet ettiğini ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla hem hadisçiler hem de kelâmcılar metod olarak kullanmış oldukları somut ve soyut karakterli akılcılıklara göre ameli imandan bir cüz olarak görmüşler ve ameli imandan ayırmışlardır. Yoksa büyük günah işleyenin hükmünü âhirete ertelemeleri sebebiyle hadisçiler ameli imandan bir cüz olarak görmüş değiller ve kelâmcılar da ameli imandan ayırmış değillerdir. Dolayısıyla bunlar arasında gereklilik bağı yoktur. Yani Mürchie'den olma ile ameli imandan bir cüz olarak görme veya ameli imandan ayırma, öncekinin sonrakileri gerektirmediği farklı şeylerdir.

Ayrıca iman-amel ilişkisine getirilen çözümler bu dünyada yaşayan insanın durumuyla ilgili olup, onun âhiretteki durumuyla ilgili değildir. Bu dünyada yaşayan insanın durumuyla ilgili olarak amelin imandan ayrılması bir şey, amelin hükmünün âhirete ircâ edilmesi başka bir şeydir.

Mâtürîdî, Haşviyye'nin (hadisçilerin) amele iman ismini vermeyenlerin (ameli imandan ayıranların) Mürchie'den oldukları görüşünü naklederek bunun yanlış olduğunu³⁴³ aslında imanda istisnâyı kabul etmekle Haşviyye'nin Mürchie'den olduğunu ileri sürer³⁴⁴. Gerçekte hem Haşviyye hem de amele iman ismini vermeyenler (Mâtürîdî) Mürchie'den olmamakla birlikte kendilerine göre ortaya koydukları delillerle birbirlerini Mürchie'den olmakla vasıflandırmaları yanlış olup, bu çabaları bir açıdan birbirlerini kötülemeye yöneliktir.

Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî Kur'ân'a dayandırdıkları ircâ fikrini kabul edip, Kur'ân temelli bu ircâ fikrinin gerekli ve gerçek olduğunu ifade ederler. Bununla ilgili olarak Mâtürîdî şunları söyler: Ebû Hanîfe'ye ircâ fikrini nereden aldığıının

kelimesinin lugattaki dilsel anlamıyla ilgili olarak bunlar söylenebildiği gibi, itikadî problemler söz konusu olduğunda da benzer şeyler söylenebilir. Meselâ, imanı meydana getiren parçaların (cüzlerin) gerektirici biçimde birbirine bağlanarak 'bütün' olan imanı oluşturması somut karakterli akılcılıkla gerçekleşirken, parçalardan birinin soyut karakterli olarak göz önüne alınıp diğer parçalardan ayrılması da soyut karakterli akılcılıkla gerçekleşmektedir. Somut karakterli akılcılıkla kalbin tasdiki, dilin ikrarı, kalbin ameli ve organların ameli gerektirici biçimde birbirine bağlanarak imanı meydana getirirken, soyut karakterli akılcılığa göre soyut karakterli olan kalp ile tasdik, iman olarak görülmüştür. Dolayısıyla dilin ikrarı, kalbin ameli ve organların ameli, kalbin tasdikinden ayrılmışlardır. Diğer taraftan somut karakterli akılcılığa göre bilgi ve amelin iman ile bağlantısı kurulurken, soyut karakterli akılcılığa göre bilgi ve amel imandan ayrılır.

343 Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, tahkik: Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, Ankara 2003, s. 613 vd.

344 A.g.e., s. 614.

sorulması üzerine meleklerin fiilinden cevabını vermiştir. Zirâ âyette meleklerle hitâben eğer doğru söylüyorsanız bunların isimlerini bana haber verin dendiğinde melekler, bilgileri olmadığından âyette söz konusu olan şeylerin isimlerinin bilgisini Allah'a havale etmişlerdir. Büyük günah işleyenin durumu meleklerin durumuna benzemektedir. Büyük günah işleyenlerin birtakım iyi amelleri de vardır. Bu iyi amellerden birisi, şirkin dışındaki tüm kötü amelleri ortadan kaldırır. Dolayısıyla büyük günah sahibinin cennetten mahrum edilmesinden ve ateşte ebedî kalmasından bahsedilemez. Ancak durumu Allah'a ertelenir. Allah dilerse o kimseyi affeder. Zirâ Allah, Zümer sûresi 14. âyette kendisinin el-afuv ve el-gafûr olduğunu, Hûd sûresi 90. âyette de kendisinin er-rahîm ve el-vedûd olduğunu bildirmiştir. Diğer taraftan yine Allah dilerse o kimsenin yapmış olduğu iyiliklerle kötülüklerini örter. Zirâ Hûd sûresi 114. âyette iyilikler kötülükleri giderir denmiştir. Ve yine Allah dilerse yapmış olduğu kötülükler miktarınca o kimseyi cezalandırır. Zirâ Zilzâl sûresi 7. âyette "kim zerre miktarı iyilik yaparsa onu görür" denmiştir³⁴⁵.

Ebû Hanîfe'nin ortaya koyduğu ircâ fikrine benzer olarak Mâtürîdî de ircâ fikrini şöyle açıklar: İrcâ, günah sahiplerinin hükmünü Allah'a ertelemektir. Onların cehennem ehlinden veya cennet ehlinden oldukları söylenmez. İnsanlar üç grupturlar. Birisi peygamberler olup, onlar cennet ehlidirler. Peygamberlerin cennet ehli olduklarını haber verdikleri kimseler de cennet ehlidirler. Diğer grup müşriklerdir. Onların cehennem ehli olduklarına şehâdet ederiz. Bir diğer grup da muvahhitlerdir. Onlar hakkında susarız. Onların cehennem ehli ve cennet ehli olduklarına şahadet etmeyiz. Onlar hakkında ümitvarızdır. Zirâ Nisâ sûresi 116. âyette Allah'ın kendisine şirk koşulmasını başlatmayacağı ancak dilediği kimse için şirkin dışındakini affedeceği bildirilmiştir. Yine onlar hakkında hatalarından dolayı endişe duyarız³⁴⁶. Bu durumda Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî, Kur'an temelli olarak ortaya koydukları ircâ fikrini kabul ederlerken, mezmûm olarak görülen Mürchie mezhebinden olmayı³⁴⁷ kabul etmemektedirler. Yani mezmûm olarak görülen Mürchie mezhebinden olmak bir şey, Kur'an temelli ircâ fikrini kabul etmek başka bir şeydir.

Diğer taraftan ircâ, itikâdî bir fikir olup, metot olarak kullanılan soyut karakterli akılcılığa göre ortaya konan bir fikir değildir. İrcâ fikrine sahip olan Mürchie, soyut karakterli akılcılığı kullanmadığından itikâdî bir mezhep olup, kelâmî

345 A.g.e., s. 615 vd.

346 Ebû Hanife, "el-Âlim ve'l-Müteallim", *İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri* içerisinde, thk. ve ter.: Mustafa Öz, İstanbul 2002, s. 30 vd.

347 İmanın bulunduğu yerde günahın hiçbir zarar vermeyeceği fikri, birçok âlime ahlâkî gerçekliğin cesaretlendirilmesi olarak görünmüştür. (Bkz. Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, ter.: E. Ruhi Fiğlalı, Ankara 1981, s. 170.)

bir okul ve kelâmî bir mezhep değildir. Zirâ kelâmî bir okulun soyut karakterli akılcılık metodunu kullanması gerekir. Bu metoda bağlı olarak ortaya konan görüşler de kelâmî mezhebi oluşturur. Dolayısıyla ircâ fikrine sahip itikâdî bir mezhep ile kelâmî bir okulu ve mezhebi birbirinden ayırmak gerekir. Bu durumda Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî metot olarak soyut karakterli akılcılığı kullanmakla ve bu akılcılığa göre görüşler ortaya koymakla hem birer kelâmî okul hem de birer kelâmî mezheptirler.

Sonuç olarak ortaya konan nedenlerden dolayı Ebû Hanîfe'yi ve Mâtürîdî'yi Mürchie'nin devamı olarak göremeyiz.

Kaynaklar

Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, 'İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri' içerisinde, thk. ve ter.: Mustafa Öz, İstanbul 2002.

İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c.: 1-15, Beyrut 1990.

Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, tahkik: Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, Ankara 2003.

Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, ter.: E. Ruhi Fırlalı, Ankara 1981.